

VÁCLAV ŠTĚPÁNEK

VIII. ZASEDÁNÍ ÚSTŘEDNÍHO VÝBORU SVAZU KOMUNISTŮ SRBSKA – PŘELOMOVÉ DATUM MODERNÍ JUGOSLÁVSKÉ HISTORIE

Príspevek k objasnění mocenského vzestupu Slobodana Miloševiče

***Historie ti nikdy neodpustí tuto volbu. Mocenské kalkule Ivana Stamboliće
a volba Slobodana Miloševiče do čela Svazu komunistů Srbska***

V roce 1984 se stal prvním mužem Svazu komunistů Srbska (dále jen SKS) a tedy vlastně i prvním mužem srbské politické scény Ivan Stambolić (1936–2000). Jeho pozici posílila i skutečnost, že téhož roku odešel po deseti letech strávených v prezidiu SFRJ do politického důchodu jeho vlivný strýc Petar Stambolić, na boční koleji se ocitl i Dragoljub Marković, který sice byl v letech 1983–1984 předsedou předsednictva Ústředního výboru (ÚV) Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ), avšak do samotného předsednictva ÚV byl rok před tím zvolen až napodruhé a za značného odporu jak ostatních jugoslávských republik, tak především komunistického vedení srbských autonomních oblastí. Kritika z mimosrbských oblastí Jugoslávie, které musel Marković stále čelit,¹ jen pomohla I. Stambolićovi upevnit si postavení. Stambolić se tak stal prvním srbským lídrem, který si politické ostruhy nevysloužil v období partyzánských bojů, a jehož politická kariéra nebyla vázána na válečné zásluhy a válečná přátelství. Politický proud, který Stambolić představoval, mnozí označovali jako proud technokratický, orientovaný zejména na rozvoj a ekonomický vzestup Srbska.

Snahu Stambolićova proudu o ekonomické povznesení země ovšem brzdily stále závažnější vnitropolitické faktory, které postupem doby přerůstaly v problémy, ohrožující vnitřní stabilitu nejen Srbska, ale také celé Jugoslávie. Nejzá-

¹ Marković totiž byl mj. hlavním strůjcem tzv. Modré knihy, materiálu, s nímž v roce 1977 přišlo srbské politické vedení a který byl jeho reakcí na přijetí nové ústavy roku 1974. Modrá kniha se snažila omezit pravomocí autonomních srbských oblastí Kosova a Vojvodiny, jež byly ústavou povýšeny téměř na roveň republik, na zákrok Titův však byl tento materiál stažen s jednání. Markovićovo úsilí o přijetí ústavních změn směřujících k omezení pravomocí srbských autonomních oblastí ovšem k nelibosti představitelů ostatních jugoslávských republik zároveň směřovalo k zpětné centralizaci celé Jugoslávie, která v té době začínala mít v důsledku striktního uplatňování ústavních principů z roku 1974 stále více konfederativní charakter.

važnějším z nich bylo sílící mezietnické napětí na Kosovu, které ve svém důsledku také zapříčinilo vzrůst vlivu tzv. srbské kritické inteligence – pravých i levých srbských disidentských kruhů – která se postupem doby stávala stále významnějším opozičním prvkem vládnoucímu komunistickému režimu. V polovině osmdesátých let ovládala opozice v Srbsku již většinu sdělovacích prostředků, s výjimkou těch, které byly přímo podřízeny SKS, a do značné míry tak formovala srbské veřejné mínění. Kosovské události část kritické inteligence radikalizovaly a dovedly až na hranici šovinismu. V důsledku zpráv z Kosova, šířených v opozici ovládaném tisku se radikalizovala i část srbské společnosti. Tyto a podobné projevy přivedly Stamboliće do těžké situace. Na jedné straně byl jugoslávským federálním vedením obviňován z toho, že nedokázal zamezit dramatickému vzrůstu vlivu kritické inteligence a ztratil tak kontrolu nad Bělehradem a Srbskem, v Srbsku byl ze strany opozice, ale také částí vládnoucí nomenklatury pro své výrazně antinacionalistické postoje kritizován za to, že zraňuje srbské národní zájmy. Z tohoto nepříjemného postavení vedla v té době jen dvojí cesta – buďto se postavit do čela hnutí nespokojených a stát se tak v rámci jugoslávského politického systému jakýmsi poloopozičním politickým faktorem, nebo využít maximální možné represe a zdroje hnutí, ohrožujícího stabilitu systému, nekompromisně vymýtí hrubou silou. Stambolić však nebyl ochoten učinit ani jedno, ani druhé. Rozhodl se proto rezignovat na místo srbského stranického šéfa a stáhnout se na mocensky méně významnou, ale formálně důležitější funkci předsedy srbského prezidia – srbského prezidenta. Stranické vedení pak Stambolić postoupil svému mladšímu a dynamičtějšímu příteli Slobodanu Miloševići, jenž v Stambolićově technokratickém politickém proudu představoval druhou nejvýznamnější osobnost. Milošević² Stamboliće věrně následoval v jeho funkcích – když Stambolić postoupil z místa předsedy bělehradského městského výboru SKS na post předsedy ÚV SKS, zaujal Milošević místo šéfa bělehradských komunistů, v roce 1986, když Stambolić zaujímá funkci srbského prezidenta, usazuje se Milošević v křesle předsedy srbských komunistů. Jeho politický vzestup byl bleskový – před rokem 1984 o něm slyšel málokdo, v roce 1986 již byl formálně ústřední postavou srbské politiky.

Miloševićova volba do čela srbských komunistů však nebyla bez problémů. Protivil se jí zejména Dragoljub Marković, který považoval Miloševiče za málo

2 Slobodan Milošević se narodil 20. srpna 1941 v Požarevci. Na jeho politický vzestup měla mimořádný vliv jeho manželka Mirjana Markovićová, s níž se seznámil ještě na gymnáziu. Vystudoval jako nejlepší student ročníku právnickou fakultu, na univerzitě pracoval v čele ideologické sekce univerzitní organizace SKS. Zde také poznal Ivana Stamboliće a stal se jeho důvěrným přítelem – Stambolić byl Miloševićovi např. svědkem na svatbě. Milošević se stal v roce 1973 ředitelem státní firmy Tehnogas, v roce 1978 pak ředitelem nejvýznamnějšího srbského finančního ústavu – Beobanky – a v této funkci strávil také řadu měsíců na stáziích v New Yorku a v Paříži. V té době měl pověst čestného, neúplatného a mravně příkladného odborníka. O Miloševićovi a jeho kariéře více viz např. D j u k i ć, S.: *Kako se dogodio vodja*. Beograd 1992; t ý ž : *Između slave i anateme. Politička biografija Slobodana Miloševića*. Beograd 1994; t ý ž : *On, ona i mi*. Beograd 1997; t ý ž : *Kraj srpske bajke*. Beograd 1999.

zkušeného a sklonného k unáhleným krokům, nelíbila se mu také jeho snaha o prosazování politických rozhodnutí mimo obvyklé institucionální cesty. Na protest proti Miloševićově volbě proto podal Marković demisi na všechny své funkce a odešel do penze. V rozhovoru, který měl při té příležitosti s Ivanem Stambolićem, prohlásil, že mu „*historie nikdy neodpustí tuto volbu, a srbský národ nikdy nezapomene, že podporoval Miloševiče, neboť ten jej přivede do zkázy*“.³

Volba nového stranického šéfa vytvořila v srbském stranickém vedení napjatou atmosféru, neboť Milošević byl jako jediný kandidát⁴ zvolen pouze těsnou většinou a to ještě zejména díky Stambolićově usilovné agitaci.⁵ Stambolić ovšem, opouštěje místo srbského stranického šéfa, měl mocenskou síť – média, místní stranické výbory a státní instituce – pevně pod svou kontrolou, předpokládalo se tedy, že Milošević bude i nadále na Stambolićovi záviset. Novopečený srbský prezident byl navíc přesvědčen o tom, že státní funkce, na niž se chystal, bude v době bojů o ústavní reformy význačnější než funkce stranická, spoutaná navíc komunistickým principem demokratického centralismu.⁶ Miloševićova volba tedy měla Stambolićův mocenský vliv posílit. Již záhy se ovšem srbský prezident přesvědčil o tom, že tento politický kalkul byl naprosto mylný.

Milošević se v počátcích své závatné politické kariéry lišil od ostatních politiků své generace snad jedině svým rétorickým stylem – rozhodným, jasným, optimistickým, plným metafor. Zasadoval se, což bylo v intencích srbského politického vedení, o centralizaci Srbska. SKS se podle něj měl soustředit především na svůj vlastní, pozitivní program, a ne na soupeření a hádky s oponenty a opozicí. Milošević také, na rozdíl od předcházejících komunistických struktur, nabádal ke spolupráci s inteligencí (zpočátku samozřejmě pouze s tou levicově zaměřenou, později přijímal i spolupráci s nacionalistickými kruhy), navštěvoval univerzity, mnozí z jeho pozdějších blízkých spolupracovníků pocházeli z tohoto prostředí a zůstali mu věrní až do posledních dnů jeho vlády.

³ Marković byl ovšem jeden z mála příslušníků staré politické gardy, který Miloševiče hned na počátku prohlédl. Většina starých revolucionářů, z nichž mnozí ještě byli ve funkcích, byla Miloševićem nadšena, připomínal jim J. B. Tita, jehož rétoriku také cíleně používal, sám Milošević si mezi starými revolucionáři svoje image pěstoval, později, v dobách vypjatého nacionalismu, však o jejich přízeň většinou přišel. Viz *Stambolić, I.: Put u bespuće*. Beograd 1995, s. 147–149. V těchto svých vzpomínkách Stambolić také přiznává, že by lépe snášel tíhu odpovědnosti za prosazování S. Miloševiče, nebyť epizody s Markovićem.

⁴ Na tom, že bude jediný kandidát, Milošević trval. Viz *Stambolić, I.: Put*, s. 141.

⁵ Vlivný bosenský politik a v letech 1988–1989 také předseda prezidia SFRJ Raif Dizdarević dokonce tvrdí, že Stambolić s pomocí svého strýce Petra a penzionovaného generála a dlouholetého federálního ministra obrany Nikoly Ljubičiće Miloševićovu volbu přímo zmanipuloval. Viz *Milošević kritikovao nacionalizam*. Glas javnosti, 10. 11. 1999, rubrika Feljton.

⁶ *Jović, D.: Jugoslavija – država koje je odumrla. Uspón kriza i pad četvrté Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 360.

Memorandum Srbské akademie věd a umění

Do doby vzestupu S. Miloševiče spadá aféra, již způsobil nejčtenější jugoslávský list *Večernje novosti*, jenž 24. září publikoval nedokončený a neautorizovaný text pracovní skupiny Srbské akademie věd a umění (SANU), který se stal známý jako tzv. Memorandum SANU.⁷ Text ve své první části, nazvané „*Krise jugoslávského hospodářství a společnosti*“, hledá východiska z aktuální obecné krize jugoslávské společnosti, druhá část – „*Postavení Srbska a situace srbského národa*“ – se již výhradně zabývá otázkami domnělé ohroženosti srbského národa a končí jako programové prohlášení srbského národního programu výrazně nacionalisticky.⁸

Zveřejnění nedokončeného textu Memoranda vyvolalo v jugoslávské veřejnosti pobouření. V tisku probíhala mediální kampaň, odsuzující Memorandum jako nacionalistický text, jehož cílem je rozbití Jugoslávie. Velice ostře proti memorandu vystoupil i Ivan Stambolić. Srbské politické vedení se mj. snažilo přimět prezidium akademie k demisi, o této variantě se však v rámci akademie ani neuvažovalo,⁹ což mj. svědčilo i o tom, že režim v té době již nedokázal účinně kontrolovat kulturní a vědecké instituce, které se tak staly centry opozičního hnutí. Ve svém projevu na Bělehradské univerzitě 30. října 1986 označil Stambolić memorandum za šovinistickou iniciativu, jejímž cílem je vyvolat konflikt, otrávit vztahy mezi jugoslávskými národy a rozbití Jugoslávii,¹⁰ nazval jej dokonce *In memoriam Jugoslávii*.¹¹ Nově zvolený předseda srbských komunistů ovšem zůstal překvapivě potichu. Nevystoupil proti memorandu ani na přímou Stambolićovu výzvu. Miloševičovo mlčení, které se tak odráželo zejména od aktivit Ivana Stamboliće či předsedy bělehradské stranické organizace Dragiši Pavloviće, jenž dokonce vydal knihu nazvanou *Pitanjem na odgovore* (Beograd 1987, Otázkou na odpovědi), v níž s memorandem a nacionalisticky zaměřenou bělehradskou kritickou inteligencí polemizoval, vyplývalo ovšem v té době ještě spíše jednak z jeho přesvědčení, že pouhé verbální odsouzení nepomůže a že kořeny srbského nacionalismu lze zničit pouze tím, že bude odstraněn pramen, z něhož se napájejí – silné a téměř státotvorné postavení autonomií vůči republice, jednak také z mínění, že opozice, resp. kritická inteligence, nesmí být brána jako rovnoprávný protivník SKS a že by strana neměla ztrácet čas nekonečnými rozpravami s jejími oponenty. Vztah Miloševiče ke kritické inteligenci se ani

7 Text byl ve svém plném znění poprvé publikován v časopise SK Charvátska Naše teme (1989, s. 128–163) v Záhřebu. Teprve po téměř deseti letech, v roce 1995, jej spolu s komentáři jeho hlavních autorů – ekonoma Kosty Mihailoviće a historika Vasilije Krestiče – publikovala i SANU (*Memorandum SANU. Odgovori na kritike*. Beograd 1995).

8 „... memorandum bylo pochopeno jako svého druhu národní program pro směřování srbského národa do budoucna“ Prohlášení Výkonného výboru prezidia SANU. *Politika*, 23. 3. 1991.

9 Milošavljević, O.: *Zloupotreba autoriteta nauke*. In: *Srpska strana rata*. Beograd 1996, s. 314.

10 Stambolić, I.: *Rasprave o SR Srbiji*. Zagreb 1988, s. 219.

11 Stambolić, I.: *Put*, s. 127.

v budoucnu nezměnil, byť ji často využíval ke svým záměrům. Nikdy ji nebral jako rovnoprávného partnera, a to ani v době, kdy již představovala skutečnou politickou stranickou opozici vůči jeho pozdější Socialistické straně Srbska.

Tlak opozice, vyhocený Memorandem SANU, jemuž srbská politická elita čelila jen s vypětím všech sil, vystavoval srbské vedení kritice ostatních republik i federálního establishmentu a způsoboval tak velké vnitřní napětí, v jehož důsledku se začal měnit i vztah Ivana Stamboliće a Slobodana Miloševića. Milošević svého staršího přítele začal zastíňovat a jeho politická praxe začala získávat stále více přívrženců, z nichž se již brzy zformuje nový politický proud.

Vzestup Miloševićovy popularity a cesta k politickému vítězství

Pro další politickou kariéru Slobodana Miloševića byla rozhodující jeho návštěva Kosova v dubnu 1987. Před jeho první cestou na Kosovo Miloševiće problémy této autonomní oblasti příliš nezajímaly, a také se jim, jako člověk sklonný k rychlým a radikálním řešením, které pro Kosovo samozřejmě nepřicházely v úvahu, všemožně vyhýbal.¹² Na Kosovo odjíždí, podobně jako rok před tím I. Stambolić, proto, že část radikalizovaných kosovských Srbů, podporovaných kritickou inteligencí v čele s komunistickým disidentem a spisovatelem Dobricou Ćosićem, hodlala přednést své stížnosti přímo nejvyšším federálním orgánům, od nichž také očekávala řešení situace. Milošević se měl pokusit tomuto ohlášenému a připravovanému pochodu kosovských Srbů „na Bělehrad“ zabránit – demonstrace v Bělehradě totiž v žádném případě pro srbské vedení nebyla žádoucí. Svoji účast na shromáždění občanů v epicentru srbských protestů – obci Kosovo Polje – dohovořil předseda SKS na 24. dubna 1987.¹³ V určený den se podle některých novinových zpráv před kulturním domem v Kosově Polji shromáždilo až 15 000 kosovských Srbů, což bylo do té doby největší nealbánské demonstrační shromáždění v Jugoslávii od roku 1968. Kosovská policie proto byla připravena k intervenci a vytvořila kordon mezi shromážděnou masou demonstrantů a vchodem do kulturního domu, kam po svém příjezdu Milošević v doprovodu předsedy kosovských komunistů Azema Vllasiho a člena předsednictva ÚV SKJ Kolë Shiroka zamířil a kam byl umožněn vstup pouze na speciální propustky. Shromážděná masa demonstrantů, která se za skandování nejrůznějších hesel pokoušela prodat do sálu, se tak střetla s policií, jež při bránění vchodu použila donucovacích prostředků. Milošević, jehož v sále seznámili se situací, vyšel před budovu, kde, vystrašen (bylo to jeho první blízké setkání s velkou shromážděnou masou demonstrantů), vyslovil, spíše mimoděk, směrem ke skandující masě demonstrantů větu, která, zaznamenaná televizí, z něj rázem

¹² Stambolić, I.: *Put*, s. 165.

¹³ Kosovské vedení trvalo pouze na shromáždění kosovských komunistů, vůdčí osobnosti mezi kosovskými Srby si však vymohli shromáždění občanů. Viz např. svědectví kosovského dopisovatele jugoslávské tiskové kanceláře Tanjug Dj. Jevtiće v jeho knize *Bitka za Kosovo šest vekova posle*. Priština – Beograd 1998, s. 41.

vytvořila ochránce práv kosovských Srbů a stala se středobodem mýtu, jež o Miloševićovi začali rozpřádat jeho obdivovatelé a stoupenci: „*Nikdo vás nesmí být...*“¹⁴ Milošević poté souhlasil s diskusí se shromážděnými srbskými obyvateli Kosova, jež trvala plných třináct hodin. Během tohoto bezprostředního kontaktu s kosovskými Srby, kteří vyprávěli o svých problémech a zmiňovali i násilnosti či ničení majetku, jemuž jsou vystaveni od svých albánských spoluobčanů, Milošević velice nekriticky přijímá argumenty kosovských Srbů, „kosovizuje se“, a do Bělehradu se již vrací „kosovsky naladěný“ a radikalizovaný.¹⁵ Tato jeho radikalizace se ovšem v následujícím roce bude projevat pouze snahou o rychlá řešení situace, která mj. v Kosově Polji také slíbil. Nacionalismus, jak srbský, tak albánský, Milošević i po kosovské návštěvě stále ještě přímo odsuzuje, jak ostatně vyplývá z jeho projevu, který na konci diskusního fóra v kosovo-poljském kulturním domě pronáší. O komunistickém ideologickém rámci Miloševićova přesvědčení i jeho rétoriky svědčí např. pasáže projevu, v nichž upozorňoval na to, že dělící čára v kosovském konfliktu nevede mezi etniky, nýbrž mezi „*silami socialismu, bratrství, jednoty a pokroku a silami separatismu, nacionalismu a konservativismu*“.¹⁶ Samozřejmě nepřekvapuje, že ostří Miloševićova projevu bylo obráceno k albánskému nacionalismu, stranou však nezůstává ani kritika srbského nacionalismu. Závěr Miloševićova projevu pak byl jako vystřižen z Titova slovníku a končil výzvou k bratrství a jednotě na Kosovu.

Projev Slobodana Miloševiće na Kosově Polji bývá často mylně považován za počátek srbského nacionalismu v srbském politickém vedení a za přelom ve vývoji novodobé srbské historie. Tato teze, publikovaná ve většině prací západoevropských či amerických politologů,¹⁷ která se stala také součástí Miloševićovy Haagské obžaloby,¹⁸ ovšem nevychází z reálné znalosti toho, co předseda SKS ve svém projevu skutečně řekl a jak také ještě minimálně celý následující rok myslel, a je tak typickým příkladem politologických a sociologických kliše, využívajících při traktování balkánské krize předem dané a stanovené vzorce jednání, vyplývající ze zařazení hlavních aktérů do neměnných ideologických schémat.

14 Jeden z vůdců kosovských Srbů později prohlásil, že „*tato věta z něj učinila cara*“. Viz Silber, L. – Little, A.: *The Death of Yugoslavia*. London 1995, s. 37.

15 Stambolić, I.: *Put*, s. 167.

16 Milošević, S.: *Godine raspleta*. Beograd 1989, s. 145.

17 Řada autorů, neznalých Miloševićova projevu, označila v pozdějších interpretacích tento projev dokonce jako akt vyvolávající rasovou nenávisť! – např. Kaplan, R.: *Balkan Ghosts: a Journey through History*. London, 1994.

18 V článku 6. kosovské obžaloby Slobodana Miloševiće před Haagským tribunálem se doslova píše: „...v projevu na shromáždění Srbů podpořil Slobodan Milošević srbský nacionalistický program. Tím se odchýlil od stranické a státní politiky, která již od dob založení Jugoslávie po druhé světové válce ... omezovala projevy národních citů. Od té doby využívá Slobodan Milošević vzdušnou vlnu srbského nacionalismu...“ Viz www.sense-agency.com/archiva/kosovo/optuznica.htm. Většina přítomných v soudní síni tribunálu proto byla velmi překvapena, když Milošević na počátku procesu v roce 2002 svůj projev v celosti přečetl.

Kosovský projev S. Miloševiče ovšem neobsahoval nic převratného a nic, co by již rok před tím na Kosovu neřekl Ivan Stambolić. Nicméně to, že dokázal s demonstranty celou noc diskutovat, a titovská rétorika jeho projevu, jej pasovala, alespoň u kosovských Srbů, do role nového Tita, což Miloševič zřejmě pochopil a přijal.¹⁹ A právě tento aspekt, nikoli sám obsah projevu, je zřejmě tou nejdůležitější politickou křižovatkou v srbském politické vývoji. Slobodan Miloševič totiž po svém (a díky svému) kosovském extempore přebírá nejdůležitější prvky Titovy technologie vládnutí: vstupuje do přímého kontaktu s masami, přejímá požadavky mas, aby tak odstranil zdroj jejich nespokojenosti, využívá přímé kontakty s masami, aby eliminoval své politické protivníky²⁰ a pomocí takto znovuvybudované „jednoty strany a lidu“ omezuje vliv opozice²¹ – vyřadí bělehradským nacionalistům z rukou jejich největší trumf – manipulaci s nespokojeností kosovských Srbů – a stává se sám jejich hlavním ochráncem. Miloševič se tedy z Kosova vrátil jako nový člověk a začíná pracovat na upevnování své moci. Zcela jednoznačně vystupuje ze stínu svého protežera Ivana Stamboliće a za jeho nečinného přihlížení se stává hlavní postavou srbské politické scény.

Kosovská cesta Slobodana Miloševiče, o níž zevrubně informovaly všechny srbské deníky a jež byla také částečně pokryta televizními přenosy, získala Slobodanu Miloševičovi, o němž předtím běžný občan téměř nic nevěděl, rázem mimořádnou popularitu, k níž přispívalo i jeho na komunistického funkcionáře té doby, relativní mládí (v době kosovské akce měl čtyřicet šest let) a neoposlouchaný slovník jeho projevu, do něhož neváhal zapojit některá spojení, jež do té doby byla doménou výhradně srbské kritické opozice. I ta si proto nového komunistického předsedy začala více všímat a nepřekvapí, že již prvního května se na úvodní straně týdeníku Književne novine (Literární noviny), vydávaného Svazem srbských spisovatelů,²² který platil za jedno z „hnízd“ srbských nacionalistů, objevuje báseň oslavující Miloševičovo kosovské expozié.

19 J o v i ć , D.: *Jugoslavija*, s. 380.

20 Když v červnu 1987, v době zasedání prezidia SFRJ a předsednictva ÚV SKJ opět několik set kosovských Srbů přichází do Bělehradu vyjádřit vrcholným jugoslávským představitelům nespokojenost se svým postavením, odpovídá již Miloševič na Stambolićovu kritiku řešení problémů na „ulici“ replikou: „*A proč se tolik bojíš lidu a ulice?*“ (S t a m b o l i ć , I.: *Put*, s. 175), která předjímá budoucí metody jeho „antibyrokratické revoluce“ – tedy manipulace s masami demonstrantů.

21 To se Titovi nejlépe povedlo v roce 1968, kdy podobným způsobem jako S. Miloševič v Kosově Polji získal na svou stranu demonstrující bělehradské studenty.

22 Svaz spisovatelů ovšem Miloševiče nikdy oficiálně přímo nepodpořil, neboť v té době zastával explicitně komunistické postoje a proto bylo pochopitelné, že ve vztahu k němu musí existovat distance. Nicméně jeho kosovská politika začala být Svazu srbských spisovatelů blížká, jak ostatně dokázala i báseň na titulní straně svazového tiskového orgánu.

Upevňování mocenských pozic

Již na počátku své politické kariéry Slobodan Milošević pochopil, že k mocenskému vzestupu potřebuje získat neomezený vliv na média. Tato možnost se mu otevřela po zvolení předsedou ÚV SKS, kdy také začal, bez povšimnutí či výraznějšího protestu Ivana Stamboliće, obsazovat nejdůležitější redakce svými lidmi a v první polovině roku 1987 již měl nad nejlivnějšími srbskými médii zabezpečenu absolutní kontrolu. Přes léto 1987 (zatímco je Stambolić na dovolené), získal na svou stranu také řadu komunistických představitelů z regionů.

Po návratu z Kosova dochází mezi Stambolićem a Miloševićem k prvním vážnějším rozepřím. Druhého května 1987, nedlouho před výročím Titova narození (7. května), vychází nové číslo časopisu *Student*, polooficiálního věstníku studentské organizace Bělehradské univerzity, jehož provokativní obálka mohla být snadno označena jako útok proti osobě a památce J. B. Tita (byla tak ostatně i zamýšlena). Milošević a zejména jeho příznivci požadovali razantní zásah proti redakci a vůbec proti všem, kdo zpochybňují památku jugoslávského vůdce, zatímco předseda bělehradské stranické organizace – největší a nejlivnější složky SKS – Dragiša Pavlović, do jehož kompetence problematika *Studenta* jakožto bělehradské tiskoviny patřila, celou akci považoval za zcela marginální a nedůležitou. Na jeho stranu se přidal i Stambolić, který na zasedání komise městského výboru bělehradské stranické organizace poprvé veřejně kritizoval Miloševiče za to, že studentský časopis napadl mnohem ostřeji než Memorandum SANU.

Ofensivu nacionalistů využil srbský stranický šéf jako podnět k „utužení“ vnitrostranické disciplíny. Styl jeho vlády nad SKS se stává stále autoritativnějším, v ÚV si vyhrazuje hlavní slovo v kádrové politice, aby tak důležitá místa mohl snadno obsadit svými lidmi, omezuje konzultace s vedením státu (a tedy Stambolićem).²³ Rozdíly, které se v názorech na řešení vzniklých politických problémů v rámci stranického a státního vedení Srbska projeví, tak musely vyústit v otevřený střet. Hledala se pouze záminka, která by vyvolala konflikt, jenž by mohl vést ke konfrontaci, na niž byl vzhledem k mimořádné vnitrostranické aktivitě S. Miloševič rozhodně lépe připraven. Jako rozbuška posloužil incident, který na počátku září 1987 vyvolal voják albánské národnosti v paračinských kasárnách, který zřejmě v náhlém hnutí myslí, zastřelil čtyři své spící kolegy – jednoho Srba (který se ovšem sám považoval za Jugoslávce), jednoho Charváta a dva Muslimy, sedm dalších pak zranil (tři z Bosny a Hercegoviny, jednoho z Černé Hory, jednoho z Kosova a jednoho ze Slovinska) a posléze spáchal sebevraždu.²⁴

²³ Viz Djukić, S.: *Između slave*, s. 63n; Jović, D.: *Jugoslavija*, s. 382–385; Jović, B.: *Knjiga o Miloševiću*. Beograd 2001, s. 17. Tyto vlastnosti Miloševičova politického přístupu se prohlubovaly zároveň s tím, jak koncem 80. let sílil kult jeho osobnosti.

²⁴ *Borba*, 4. 9. 1987.

Institucionalisté versus revolucionáři: Lehkovážně slíbená rychlost

Událost šokovala celou jugoslávskou veřejnost, vlnu šovinistických protialbánských projevů ale tento čin spustil především v srbském tisku, kde byl interpretován jako další v řadě akcí albánských separatistů proti Jugoslávii a zejména proti Srbům.²⁵ Pohřeb zastřeleného srbského vojáka se pak i proti vůli jeho rodičů²⁶ změnil v politickou manifestaci, jíž se zúčastnilo kolem 20 000 lidí. Nekontrolovaná emotivní rétorika srbského tisku vyvolala hysterickou atmosféru a antialbánské nálady, které byly jen stěží zvladatelné.²⁷ V odpovědi na otázku, co v této souvislosti činit, se srbské vedení definitivně rozdělilo na dva proudy, o niž se dnes obvykle hovoří jako o „institucionalistech“ a „revolucionářích“.²⁸ Hlavní myšlenkou institucionalistů bylo přesvědčení o tom, že konflikt na Kosovu nelze řešit a vůbec již ne vyřešit ohrožováním stávajících institucí. Věřili, že klíč k řešení problému je v ústavní reformě, jíž lze docílit trpělivou prací uvnitř stávajícího politického systému. Na straně druhé stáli „revolucionáři“ slibující rychlá a účinná řešení, jež, jak později prohlásil Slobodan Milošević, přinese politika, prováděná „*institucionálně i neinstitucionálně, statutárně i nestatutárně, na ulici i kabinetně, populisticky i elitářsky, argumentovaně i neargumentovaně*...“²⁹ V atmosféře strachu, nejistoty a radikálních požadavků to ovšem byla opce, která inspirovala mnohem více lidí.

Z prvé pozice týden po aféře kritizoval předseda bělehradské stranické organizace Dragiša Pavlović ředitele a šéfredaktory hlavních bělehradských sdělovacích prostředků. Na setkání s nimi zdůrazňoval, že situaci nelze napravit „*lehkovážně slíbenou rychlostí*“ (což byla přímá aluze na Miloševićův projev na Kosově Polji, v němž slíbil kosovským Srbům rychlé a účinné řešení problémů), ani nějakým mimořádným stavem. Bojovat proti albánskému nacionalismu lze podle Pavloviće pouze z pozice SKJ, nikoli z pozic populistických a nacionalistických, které v médiích rozdmýchávají nenávist a netoleranci vůči Albáncům.³⁰ Boj proti albánskému nacionalismu i proti srbskému nacionalismu totiž byl pro Pavloviće a politický proud Ivana Stamboliće pouze lícem a rubem jedné mince. Pavlović se protivil debatám o tom, který nacionalismus je nebezpečnější, podobně jako neuznával rozšířený argument, že srbský nacionalismus je pouze reakcí na

25 Komentář jugoslávské tiskové kanceláře Tanjug byl v Borbě (4. 9.) nazván *Výstřely do Jugoslávie* (Pucnji u Jugoslaviju).

26 D j u k i ć , S.: *Između slave*, s. 68.

27 I m a m i , P.: *Srbi i Albanci kroz vekove*. Beograd 2000, s. 336.

28 J o v i ć , D.: *Jugoslavija*, s. 387–392.

29 M i l o š e v i ć , S.: *Godine raspleta*, s. 333.

30 P a v l o v i ć , Dragiša: *Olako obećana brzina*. Zagreb 1988, s. 94n.; projev Pavloviće na zmíněné tiskové konferenci a záznamy navazujících jednání zasedání předsednictva bělehradského organizace SKS, zasedání předsednictva ÚV SK Srbska 18.–19. 9. a konečně záznam průběhu VIII. zasedání ÚV SK Srbska přineslo také zvláštní vydání Borby z 28. září 1987 nazvané *Rasprava u CK SK Srbije o Dragiši Pavloviću iz časa u čas* (citát je ze s. 2 tohoto speciálního vydání).

nacionalismus albánský a automaticky zanikne tehdy, když zmizí jeho příčina, tedy nacionalismus albánský.

Pavlovićův projev, zejména kritika srbského nacionalismu, byla zcela v souladu s dlouholetou tradicí antinacionalistické politiky uvnitř SKS a nelišila se zřejmě ani příliš od přesvědčení Slobodana Miloševiće. Kamenem úrazu Pavlovićova projevu a počátkem konce jeho politické kariéry (a také politické kariéry Ivana Stamboliće) byla ona tři slova o „*lehkovážně slíbené rychlosti*“. Již v pondělí 14. září totiž vyšel v deníku *Politika expres*, jenž byl pod přímým vlivem Miloševićova proudu, článek, manipulativně dokazující, že Pavlovićova kritika směřovala k nejvyšším srbským stranickým orgánům a předseda bělehradské organizace jí rozbíjí jednotu srbských komunistů. Nevídaná tvrdost útoku překvapila především srbského prezidenta Ivana Stamboliće, jenž chtěl Pavloviće bránit v nejvlivnějších novinách *Politice*, jejichž šéfredaktor se však setkání s prezidentem vyhýbal, a když byl navíc v *Politice* inkriminovaný článek přetištěn, bylo jasné, že Stambolić ztratil na tisk vliv.³¹

Předehra VIII. zasedání ÚV SKS

Shodou okolností bylo na 23.–24. 9. 1987 svoláno VIII. zasedání ÚV SKS. Milošević se rozhodl využít této příležitosti a hodlal zařadit na program dne i případ Pavlović, resp. otázku jeho odpovědnosti za „*mediální štvanci na předsednictvo ÚV*“³² (byť předsednictvo ÚV SKS jako takové rychlé řešení kosovského problému neslibovalo). K takovému závažnému kroku ovšem potřeboval předběžné schválení předsednictva ÚV, jehož zasedání proto promptně svolal na 18. září.

Pavlović se rozhodl úder vrátit a pojistit se před nadcházejícím střetem podporou své stranické organizace a svolal proto na 17. září schůzi bělehradského stranického vedení. Bělehradská organizace s 230 000 členy byla samozřejmě silou, kterou nebylo možno ignorovat, a pokud by se za něj postavila celou svou vahou, jen velice těžko by Milošević mohl počítat se získáním souhlasu předsednictva. Také Stambolić již viděl, že jde o politické bytí či nebytí, a rozhodl se Pavloviće a jeho postoje podpořit dopisem, adresovaným všem členům bělehradského stranického vedení dopis.³³ Pomohl-li Stambolićův dopis přesvědčit členy bělehradského předsednictva není jisté, jak se však již vzápětí mělo ukázat, byl především hřebíkem do jeho politické rakve.³⁴

³¹ Stambolić, I.: *Put*, s. 181.

³² Takto nazval Pavlovićovo jednání s šéfredaktory blízký Miloševićův spolupracovník Borislav Jović. Viz Jović, B.: *Knjiga o Miloševiću*, s. 35.

³³ Obsah dopisu, který se po odvolání Pavloviće ztratil, byl později překrucován a sloužil k obžalobě I. Stamboliće z vyvolávání rozporů v rámci SK.

³⁴ Silber, L. – Little, A.: *Smrt Jugoslavije*. [http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92-net/unfinishedpeace/smr jugoslavije/podizanjeoptuznice/nikonesme3.html](http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92-net/unfinishedpeace/smr JUGOSLAVIJE/podizanjeoptuznice/nikonesme3.html).

Na zasedání předsednictva ÚV SKS se postupně vystřídal téměř padesát diskutujících, z nichž ovšem mělo hlasovací právo pouze dvace tři členů předsednictva. Nositelé státních funkcí (kteří byli v podstatě bez výjimky na Stambolićově a Pavlovićově straně) se totiž mohli jednání stranického předsednictva a následných diskusí účastnit, ze zákona ovšem nemohli být členy předsednictva a neměli ani právo hlasu, což se vztahovalo i na srbského prezidenta. V diskusích se ukázalo, že názorové rozdíly obou směrů jsou již nepřeklenutelné. Návrh Nikoly Ljubičiće, aby byl Pavlović odvolán ze stranických funkcí a jmenován místopředsedou vlády, či otcovský návrh Ivana Stamboliće, aby se napříště problémům předcházelo přátelskými rozpravami obou hlavních protagonistů sporu „u kávy“, byly Miloševićem striktně odmítnuty a vše šlo k dramatickému hlasování, v němž by ale podle aktuální konstelace bylo Miloševićovo křídlo poraženo.

Jednání pokračovalo i následující den. Během noci však Miloševićův tým přesvědčil několik členů bělehradského výboru, aby napsali prohlášení, že na ně Stambolić vyvíjel svým dopisem nátlak. Hned na počátku druhého dne zasedání pak byl tento trumf vytažen. Do „spiknutí“ proti stranickému vedení tak byl nyní zapleten také Stambolić. Účastníci jednání sice nebyli s dopisem přímo seznámeni, přesto však mnozí z nich přijali argumentaci, že takovýto způsob ovlivňování komunistických orgánů je zlo, které může ohrozit budoucnost strany. Výsledek hlasování o tom, je-li Pavlović vinen a má-li být na zasedání ÚV potrestán, ovšem byl i přes šok, který způsobila aféra s dopisem, od počátku nejistý. Z dvaceti tří členů předsednictva byli čtyři zástupci z autonomních oblastí. Ti se rozhodli nehlasovat, neboť se podle nich jednalo o personální spor uvnitř srbského vedení, do něhož nechtěli zasahovat. Z ostatních 19 členů hlasovalo pro Pavlovićovu vinu 10 účastníků, proti bylo devět. Milošević tedy získal hubené vítězství,³⁵ které se ovšem snažil v mezidobí před zahájením VIII. zasedání ÚV SK Srbska pojistit. Tým srbského stranického předsedy v čele s budoucím jugoslávským prezidentem Borislavem Jovićem tak loboval u členů oblastních výborů v celém Srbsku. Jović podle některých autorů ve dvou dnech, které předcházely zasedání, pozval do Bělehradu šestnáct předsedů regionálních či oblastních stranických výborů, které přesvědčoval o tom, jak mají na plénu ÚV hlasovat.³⁶

Vítězství revolučního proudu

Osmé zasedání ÚV SKS, které se konalo ve dnech 23.–24. 9. 1987, se odehrávalo v napjaté atmosféře. Bylo totiž jasné, že se jedná o bezprecedentní akt v dějinách srbské komunistické politické scény, jehož význam překračoval jak případ pádu Aleksandra Rankoviće v roce 1966, tak krach srbských liberálů

³⁵ O průběhu zasedání viz paměti jeho účastníků – např. Stambolić, I.: *Put*, s. 200–202; Jović, B.: *Knjiga o Miloševiću*, s. 35–37 aj.

³⁶ Silber, L. – Little, A.: *Smrt Jugoslavije*. http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92-net/unfinishedpeace/smrt_jugoslavije/podizanjeoptuznice/nikonesme3.html.

v roce 1972.³⁷ Napětí zvyšovala i skutečnost, že poprvé v dějinách jugoslávské komunistické strany bylo zasedání přenášeno televizí.³⁸

Již během jednání ÚV bylo zřejmé, že na VIII. zasedání dojde k vítězství Miloševičova revolučního proudu nad proudem institucionálním. Tato skutečnost se projevovala i v rétorice mnohých řečníků, kteří často používali při odsuzování „chladných hlav“, tedy zastánců institucionálních postupů, emotivní slovník konce 40. a 50. let. Hlavním tématem zasedání bylo sice Kosovo, všemi projevy se ale jako červená nit táhla problematika střetu dvou koncepcí a navíc Pavlovičův případ. „Revolucionáři“ kritizovali odpovědnost srbského vedení za pomalé provádění ústavních změn, za absenci politické ochrany kosovských Srbů a Černohorců před „albánským separatistickým nátlakem a útlakem.“ V přestávce jednání se uskutečnilo slavnostní zasedání ÚV věnované 50. výročí nástupu J. B. Tita do čela Komunistické strany Jugoslávie. I projev S. Miloševiče, proslavený při této příležitosti, byl nesen snahou porazit Stamboličovo stranické křídlo. „*Tito se nebál bitev, sporů a konfliktů, nepřátel, rizika,*“ prohlásil Miloševič ve zjevné aluzi na opatrné metody práce institucionalistů. Svůj projev zakončil vizí, že „*v současné fázi revoluce (Titovo dílo a jeho revoluce tedy trvá, je permanentní – pozn. V. Š.) nás čekají nové bitvy. Abychom z nich vyšli jako vítězové, je zapotřebí, abychom byli svorní a jednotní tak jako v minulosti. To je smysl Titova díla, to je podstata naší jugoslávské revoluce, to je podmínka pro to, abychom se dočkali budoucnosti, která bude světlá a která není tak vzdálená.*“³⁹

Tímto projevem Miloševič definitivně získal na svou stranu zbývající „staré“ komunisty – Titovy spolupracovníky, osvojil si sympatie v armádě a titoistickou rétorikou se zabezpečil i proti útokům politiků z ostatních republik. Střelba po protivnících Titovým kalibrem byla navíc natolik zdrcující, že v té chvíli již bylo zastáncům institucionální myšlenky jasné, že prohráli.⁴⁰

37 Za liberály bylo označováno srbské komunistické vedení, které se k moci dostalo po tzv. brionském (čtvrtém) plénu SKJ v roce 1966. Jeho nejvýznamnějšími představiteli byli v letech 1968–1972 Marko Nikezić a Latinka Perovićová. Tito demokraticky orientovaní a principiálně antinacionalističtí politici se během diskusí o nové ústavě mj. zasazovali o prosazení postavení autonomních oblastí jakožto konstitutivních faktorů jugoslávské federace, přímo zastoupených ve federálních orgánech. Proti nim stál politický proud vedený Dragoljubem Markovićem, snažící se naopak konstitutivní status autonomních oblastí ve federálních orgánech na maximum omezit a prosazující pokud možno centralistické vztahy mezi republikou a jejími autonomiemi. V roce 1972 byl liberální proud na přímý popud J. B. Tita likvidován a jeho protagonisté politicky marginalizováni. Srbští liberálové výrazně pozitivně ovlivnili politické klima jak v Srbsku, tak v celé Jugoslávii.

38 Přenos ze zasedání byl zpočátku přímý, s postupující dobou však byl přerušován zpravodajstvím a projevy byly zkracovány. Ředitel televize Mitević přítom dával zjevně přednost Miloševičově straně. Byl to první případ manipulace veřejným míněním při přímém přenosu v Jugoslávii vůbec.

39 Politika, 24. 9. 1987, s. 1; Miloševič, S.: *Godine*, s. 166n.

40 „*Znamenalo to, že my nejsme s Titem. Bylo to veřejné lynčování,*“ svědčil se Stambolić v rozhovoru se Silberovou a Littlem. Viz http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92net/unfinishedpeace/smrt_jugoslavije/podizanje_optuznice/nikonesme3.html.

Přesto však ještě výsledek hlasování, které mělo přijít k závěru zasedání, nebyl jasný. Stambolić byl jistým symbolem kontinuity srbské politiky a jeho pád by strhl mnohé další. Atmosféra v sále i v kuloárech tak byla stále napjatější. Jedna z členů ÚV, historička L. Trgovčevićová, později vzpomínala, že se „*delegáti potili studeným potem, byli bledí, nervózní, mnozí z nich měli v kapse připraveny pro každý případ dva projevy... Kariéry a budoucnost devadesáti procent těchto lidí totiž závisely na výsledku zasedání*“.⁴¹

Atmosféru v sále ještě zahušťovaly tzv. telegramy podpory, které přicházely z regionů od oblastních výborů i jednotlivců. Byly veřejně čteny v pauzách mezi jednotlivými projevy a vytvářely tak dodatečný nátlak, neboť z 90 % šlo o telegramy podpory revolučnímu křídlu. Zejména telegramy kosovských Srbů přispěly k vytváření emocí a posílily Miloševićovo postavení. Byl to vlastně první případ zneužití veřejnosti k vytváření politicky příznivé atmosféry pro prosazení úmyslů S. Miloševiče. Později se z telegramů stanou masové „mítinky pravdy“. Dodatečný nátlak činili Miloševićovi emisaři i v pauzách mezi jednáním, kdy lobovali pro Miloševićovu opci u členů, kteří nebyli přesvědčivě na jeho straně, zatímco Stambolić byl zcela paralyzován, neschopen provést protiútok. Při hlasování zůstalo na jeho straně pouze osm příznivců při 18 abstencích, které připadaly členům delegací z autonomních oblastí.⁴² Odvolaného D. Pavloviće I. Stambolić politicky dlouho nepřežil. Oficiálně byl z místa srbského prezidenta sesazen 14. prosince 1987, když za své odvolání sám hlasoval.⁴³ Projevy Slobodana

⁴¹ Silber, L. – Little, A.: *Smrt Jugoslavije*. http://mmc.et.tudelft.nl/~sii/b92-net/unfinishedpeace/smr_t_jugoslavije/podizanjeoptuznice/nikonesme3.html.

⁴² Borislav Jović v této souvislosti ve své *Knize o Miloševićovi* (s. 37) poznamenává: „*Kdyby představitelé autonomních oblastí mohli tušit, jaký historický obrat přineslo VIII. zasedání ÚV, na němž se zdrželi hlasování, podobně jako na předcházejícím zasedání předsednictva ÚV, jistě by hlasovali proti Miloševićovi a vše by mohlo být jinak.*“ Vojvodinští představitelé se rozhodli nehlasovat ze stejných důvodů, z jakých tak učinili na zasedání předsednictva ÚV čtyři dny před tím – hodnotili situaci jako vnitřní věc užšího Srbska, od níž se distancovali. Azem Vllasi, tehdejší předseda oblastního výboru SK Kosova, důvod abstence kosovských zástupců zdůvodnil takto: „*My jsme měli na situaci na Kosovu jiný názor již dávno před VIII. zasedáním, proto jsme se necítili povinni pomáhat Stambolićově frakci. A i kdybychom chtěli, pouze by to urychlilo jejich porážku, neboť extremisté by tu pomoc využili jako další argument proti Stambolićovi a Pavlovićovi.*“ Vllasi také oprávněně tvrdí, že Albánci nemohli být faktorem mocenského boje v Srbsku, a proto je také nikdo nemůže obviňovat za neutrální postoj, na rozdíl od zástupců Vojvodiny, „*kteří jsou konec konců Srbové*“. Rozhovor Dejana Joviće s A. Vllasiem publikován v J o v i ć , D.: *Jugoslavija*, s. 404.

⁴³ Po demisi se Stambolić na návrh svého přítele, charvátského politika a pozdějšího posledního jugoslávského premiéra Ante Markoviće stává ředitelem Jugoslávské banky pro mezinárodní ekonomickou spolupráci (JUMBES), podporující exportní politiku jugoslávských firem. Do veřejného života se vrací v dubnu roku 1995, když s padesáti předními srbskými opozičními intelektuály shromážděnými v nevládní organizaci Beogradski krug odjíždí do obleženého Sarajeva, kam veze jako pomoc JUMBES banky léky a kde po osmi letech poprvé opět přednáší. Od roku 1997 publikuje čas od času ostré výpady proti svému bývalému příteli v opozičním tisku. V srpnu 2000 byl unesen během během pravidelného joggingu. Motivů únosu nebyly zřejmé, vzhledem k blízkému se termínu předčasně vypsaných prezidentských voleb a voleb do jugoslávského svazového parlamentu se spekulovalo o tom, že srbský režim a zejména S. Milošević měl obavy z jeho možného návratu na politickou scénu. Jeho

Miloševiče na VIII. zasedání, zejména jeho pojednání o Titovi, rozhodnost, kterou jako řídící schůze projevoval, navíc před televizními kamerami, neústupný postoj, pokud šlo o Kosovo, to vše z něj činilo v očích srbské veřejnosti nového Tita. Jeho fotografie se po rozhodujícím vítězství a získání absolutní kontroly nad SKS a tím i nad srbskými státními orgány začínají objevovat na stěnách vedle fotografií Titových, což byl do té doby nemyslitelný precedens. K jeho oslavě vznikají také písňe a říkadla podobná těm, jimiž byl předtím oslavován nedotknutelný vůdce jugoslávské revoluce. Za několik let Miloševičovy fotografie Titovy obrazy zcela vytlačí. Jugoslávské vedení sice později po Miloševiči mnohokrát požadovalo, aby se proti této glorifikaci ohradil, což on sice formálně učinil, avšak bez patřičného důrazu a také bez jakéhokoli účinku.

Hodnocení VIII. zasedání ÚV SKS jugoslávskou politickou elitou

V souvislosti s výsledkem VIII. zasedání ÚV SK Srbska je přinejmenším pozoruhodná skutečnost, že Miloševičův triumf byl stranickým vedením ostatních jugoslávských republik přijat v podstatě kladně. Vědělo se sice, že jde o politika sklonného k rychlým a radikálním řešením, jeho projev na Kosovu byl všeobecně znám, přesto však jej považovali za mladou a nezbyrokratizovanou krev, která do stále více zatuchlých vod SKJ přinese oživení. Jeho titoistická rétorika z něj navíc činila hlavního jugoslávského titoistu, kolegové z ÚV SKJ nemohli zanedbat ani skutečnost, že za Miloševičem stojí drtivá většina ÚV SK Srbska. Svoji roli v podpoře S. Miloševiče z jiných republik sehrála i jistá nedůvěra ke Stambolićovi, který byl, byť naprosto neoprávněně, považován za nedostatečně razantního vůči srbským nacionalistům, hovořilo se i o únavě politické scény klanem Stambolićů, jehož vliv (Petra a Ivana) na srbskou a potažmo i jugoslávskou politickou scénu trval již čtyřicet let. Ivan Stambolić byl považován také za jednoho z největších jugoslávských byrokratů,⁴⁴ jež si navíc chtěl pro sebe údajně pojistit pětiletý mandát jugoslávského prezidenta. Stambolićovi oponenti totiž vycházeli z jeho interview v časopise NIN v květnu 1987, v němž kritizoval jednoroční rotaci jugoslávské prezidentské funkce a navrhoval pětiletý prezidentský mandát s přímou volbou kandidáta, což byl v době složitého jugoslávského delegačního systému naprostý precedens. Stambolić pak byl, z logiky stranického uvažování, podezírán z toho, že touto kritikou se sám staví na místo jediného kandidáta. V tom, že byl Stambolić snadno odepsán, hrála roli i osobní antipatie. Jeden z nejlivnějších jugoslávských komunistů té doby, charvátský člen předsednictva ÚV SKJ Stipe Šušvar, otevřeně

ostatky byly nalezeny při akci spojené s pátráním po vrazích srbského premiéra Zorana Djindjiće 28. března 2003. Vyšetřování zjistilo, že byl likvidován bezprostředně po únosu, a to komandem speciální protiteroristické jednotky srbského ministerstva vnitra, která byla pod přímou kontrolou S. Miloševiče. Viz *Gde je Ivan Stambolić*. Free Serbia, 11. září 2000. www.xs4all.nl/~freeserb/specials/topspot/stambolic.html; *Ivan Stambolić*. Revue B92, www.b92.net/specijal/stambolic/.

44 V rozhovoru se Silberovou a Littlem označil charvátský člen předsednictva SKJ Stipe Šušvar Stamboliće za „tak rigidního byrokrata, že jsme mysleli, že Miloševiče budeme moci snáze kontrolovat“.

přiznal, že Slobodana Miloševiće podpořil i proto, že se Stambolić „*paktoval se Špiljakem, který tehdy proti mně sočil...*“⁴⁵ Roli Stipe Šuvara v Miloševićově podpoře na VIII. zasedání ÚV SK Srbska potvrzuje také Nijaz Duraković, jenž později vzpomínal, jak jej v předvečer VIII. zasedání Šuvar přesvědčoval, že je třeba použít všechny prostředky k tomu, aby byl Ivan Stambolić z politické scény odstraněn a nastolen Slobodan Milošević.⁴⁶

Při rozhodování o podpoře Miloševiće hrála mezi jugoslávskými politiky velkou roli také skutečnost, že jeho křídlo, alespoň slovně, slibovalo daleko rozhodnější boj se srbským nacionalismem. Miloševićův závěrečný projev na VIII. zasedání ÚV SK Srbska v tomto směru nemohl nikoho nechat na pochybách. Předseda SKS tehdy prohlásil, že „*srbský nacionalismus je had na prsou srbského národa*“.⁴⁷ „*Byli jsme přesvědčeni* (Šuvar, Marko Orlandić a Vidoje Žarković⁴⁸ – pozn. V. Š.), „*tvrdil později Šuvar, „...že se Milošević dokáže účinně postavit vlně srbského nacionalismu.*“⁴⁹ Miloševićův nacionalismus ostatně nepřipouštějí tehdejší vysoce postavení komunističtí funkcionáři ani po trpkých zkušenostech rozpadu Jugoslávie. „*I dnes se domnívám,*“ tvrdí v roce 2000 Nijaz Duraković, „*že Milošević nebyl nacionalistou. Jen dovedně využil nacionalistické opium k získání moci. Pouze si osedlal již probuzený nacionalismus.*“⁵⁰ Téměř totožnými slovy hodnotí Miloševićovu koketerii s nacionalismem v roce 2001 i tehdejší předseda kosovských komunistů Azem Vllasi: „*Milošević nebyl nikdy přesvědčeným nacionalistou posedlým nacionalistickou ideologií. Pouze správně vycítil, že srbský nacionalismus je třeba osedlat, neboť to byla nejjistější cesta k tomu, jak si upevnit moc. Využil tedy nacionalismu, aby posílil své mocenské postavení, a poté, když již seděl pevně v sedle, pozvolna odstranil všechny zaryté nacionalisty ze svého okolí. Byť pak za ně vykonával všechny práce na projektu Velkého Srbska, přesvědčením nacionalistou nebyl.*“⁵¹

Stipe Šuvar, ale i většina dalších jugoslávských politiků byla navíc skutečně přesvědčena, že Kosovo je klíčovým problémem tehdejší Jugoslávie, který může

45 Mika Špiljak (1916), v letech 1983–1984 předseda prezidia SFRJ a od roku 1984 do roku 1986 předseda SK Charvátska, považoval Šuvara za komunistického dogmatika a chtěl, za spolupráce se Stambolićem, znemožnit jeho volbu do předsednictva ÚV SKJ.

46 Duraković, N.: *Izetbegović nije želio znati da se na Bosnu priprema agresija?* Radio Free Europa (dále jen RFE) 19. 5. 2000. www.danas.org/programi/interview/000/05/200051913253.asp. Duraković byl v té době členem předsednictva ÚV SKJ, v roce 1989 byl zvolen posledním předsedou ÚV SK Bosny a Hercegoviny.

47 Milošević, S.: *Godine*, s. 171.

48 Marko Orlandić (1930) a Vidoje Žarković (1927–2000) byli v té době černohorští představitelé v předsednictvu ÚV SKJ. Oba se předtím vystřídali ve funkcích předsedů ÚV SK Černé Hory, předsedů černohorského prezidia a předsedů černohorské vlády. V roce 1989 oba skončili svoji politickou kariéru jako oběti Miloševićovy antibyrokratické revoluce.

49 Šuvar v rozhovoru s Dejanem Jovićem v říjnu 1997. Viz Jović, D.: *Jugoslavija*, s. 405.

50 Duraković, N.: *Izetbegović nije želio*, RFE 19. 5. 2000. www.danas.org/programi/interview/000/05/200051913253.asp.

51 Vllasi, A.: *Na jug od Bijeline i na sjever od Tuzle*. RFE 1. 7. 2001. www.danas.org/programi/magazin/jut27/2001/07/20010701094728.asp.

dovést až k rozbití Jugoslávie, spoléhala na Miloševi ovu „lehkovážn slíbenou rychlost“ p i ešení kosovské problematiky a sdílela jeho p esv d ení o tom, že na Kosovu d ímá latentní kontrarevoluce, i jeho argument, že v tšina kosovských Albánc koketuje se secesionismem.⁵² P i hodnocení role jugoslávských politik v mocenském vzestupu Slobodana Miloševi e však také nelze zapomínat na skute nost, že možnosti politik z ostatních jugoslávských republik i z federálních institucí zasahovat do srbských vnitrostranických záležitostí byly ústavou z roku 1974 pouze velmi omezené, ve skute nosti však nemožné.

Po VIII. zasedání ÚV SKS se Slobodan Miloševi stává nejsiln ějším politikem celé jugoslávské politické reprezentace. VIII. zasedání je rozhodujícím p e lomem ve vývoji Jugoslávie. Od n j již sm ũje mílovými kroky k rozpadu.

VIII SEDNICA CENTRALNOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA SRBIJE - P ELOMNÍ DATUM U MODERNOJ JUGOSLOVENSKOJ ISTORUI

Prilog usponu politické mo i Slobodana Miloševi a

Studija se bavi periodom od 1984-1987. godine u kojem dolazi do politi kih borbi u okviru Saveza komunista Srbije (SKS), iji je rezultat uticao na budu u sudbinu Jugoslavije. Autor obraca pažnju na politické kalkulacije predsednika SKS-a Ivana Stamboli a kome nije pošlo za nikom da se dovoljno snažno uhvati u koštac sa narastaju im medjuetni kim problemima na Kosovu i sa uticajem nacionalistické opozicije iz redova tzv. srpske kritické inteligencije koja je ja ala, te se povukao na formalno zna ajnije, ali politi ki slabije m sto srpskog predsednika, a na upražnjeno m sto predsednika SKS-a progurao je svog mladjeg prijatelja Slobodana Miloševi a. Na osnovu dostupnog materijala autor karkateriše Miloševi a tog vremena kao konzervativnog komunistu koji se bori protiv nacionalistické struje srpske opozicije. Nedoslednost ovog njegovog stava vidi u Miloševi evom odnosu prema Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (objavljenom 1986), koji se smatra manifestom srpskog nacionalizma, gde se Miloševi , za razliku od Stamboli a, uzdržava od njegove kritike. lanak prati dalji Miloševi ev politi ki uspon za koji najve i zna aj ima njegov govor na Kosovu Polju u aprilu 1987. kojim je pridobio simpatije javnosti. Pažljivom analizom govora autor opovrgava raširenu tvrdnju da taj govor predstavlja po etak nacionalizma u srpskom politi kom rukovodstvu i dokazuje da Miloševi u to v eme još uvek nepokolebljivo sledi antinacionalisti ku liniju jugoslovenskih komunista. Studija dalje prati okolnosti koje su postepeno dovele do spora izmedju I. Stamboli a i S. Miloševi a i vodile stvaranju dve struje u SKS-u - Stamboli evih tzv. institucionalista, koji su nastojali da probléme Kosova reše strpljivim radom unutar tadašnjeg politi kog sistema, i tzv. revolucionarne struje na elu sa S. Miloševi em, koja je obe avala brza i efikasna rešenja do kojih se može do i i vaninstitucionalnim putem. Dalje podrobno analizira sukob obe koncepcije do koga je došlo na VIII sednici Centralnog komiteta SKS-a 23. i 24. 9. 1987. i iz kojeg je kao pobednik izašla Miloševi eva struja. U zaklju ku autor ukazuje na injenicu da su pobedu S. Miloševi a potpomagali i pozdravili mnogi politi ari i njegovi kasniji protivnici iz drugih jugoslovenskih republika i konstatuje da nakon VIII sednice CK SKS-a Slobodan Miloševi postaje najmo niji politi ar cele jugoslovenske politické reprezentacije. VIII sednica zbog toga predstavlja odlu uju u prekretnicu u razvoju posleratne Jugoslavije.